

Житний О.О.

*Харківський національний університет
внутрішніх справ, професор кафедри
кримінального права та кримінології, д.ю.н.,
доцент*

МІЖНАРОДНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ УКРАЇНИ ТА ПИТАННЯ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

1. Однією із стійких тенденцій розвитку сучасної кримінально-правової політики України (політики в сфері боротьби зі злочинністю) є зміцнення в ній домінанти залежності цієї діяльності держави від міжнародних зобов'язань. Без огляду на принципи й норми міжнародного права на національному сьогодні не можуть вирішуватись основні завдання цієї політики в царині криміналізації й декриміналізації суспільно небезпечних діянь, їх пеналізації, визначення допустимих форм кримінально-правового впливу та засобів його реалізації, визнання тих чи інших благ об'єктами кримінально-правової охорони, встановлення меж кримінально-правової юрисдикції держави та деякі інші. Найближчим часом така залежність національного кримінального права від міжнародно-правової сфери зумовлюватиме поступове посилення взаємодії кримінального й міжнародного права, адже світове співтовариство в особі універсальних і регіональних міжнародних організацій досить активно формує нормативну базу й створює відповідні організаційні структури, а контакти між державами з питань антикримінальної політики стають дедалі частішими.

2. На методологічному рівні вплив міжнародної правової системи на процеси, які протікають у внутрішній (національній) політиці боротьби зі злочинністю забезпечений зовнішніми зв'язками кримінального права України як системного об'єкта [1, с. 316]. Такі зв'язки внутрішнього кримінального права (елемента національної правової системи) із міжнародним правом (елемен-

том міжнародної правової системи) є міжсистемними. Тому і тенденції розвитку кримінального права України у зв'язку із процесами, що відбуваються на рівні міжнародного спілкування, мають відповідати загальним закономірностям співвідношення національного права з міжнародним правом як двох відносно самостійних правових систем. Фундаментом таких зв'язків є перш за все ст. 9 Конституції нашої держави, згідно якої «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України» [2]. У галузевому законодавстві кримінально-правового циклу цій нормі кореспондує ч. 1 ст. 3 КК, яка встановлює, що законодавство України про кримінальну відповідальність ґрунтується, зокрема, на загально визначених принципах і нормах міжнародного права.

3. Міжнародно-правовий чинник у кримінальному праві України вітчизняні фахівці згадують перш за все, звертаючись до питань обумовленості кримінальної відповідальності за посягання, які представляють т. з. «новітню злочинність» (діяння терористичного характеру, організована злочинність (у т. ч. створення злочинної організації), деякі діяння у сфері економіки (зокрема, легалізація коштів, отриманих злочинним шляхом), корупційні злочини (підкупи, надання неправомірних переваг публічним посадовим особам тощо), екологічні злочини, «комп'ютерні» злочини, «медичні» злочини (незаконна гомотрансплантація, торгівля людськими органами й тканинами, незаконні генетичні маніпуляції та медичні експерименти над людиною), злочини у сфері ядерної й екологічної безпеки) [3, с. 23]. Криміналізація є найважливішим методом кримінально-правової політики, яка в свою чергу є складовою частиною всієї політики України [4, с. 13]. Значна частина міжнародних договорів України наголошують на необхідності забезпечити (або посилити) охорону певних суспільних відносин, містять вимоги до країн-учасниць встановити у внутрішньому законодавстві певні кримінально-правові заборони. У таких випадках можна говорити, що криміналізуючи діяння, змінюючи власне кримінальне законодавство під впливом міжнародних актів, держава не лише захищає певні об'єкти, а й

створює юридичні механізми реалізації взятих на себе міжнародно-правових зобов'язань у сфері боротьби зі злочинністю. Водночас, хоч забезпечення міжнародно-правової адекватності (відповідності) вітчизняного кримінального законодавства є одним з актуальних завдань, тим не менш навряд чи слід визнавати волю міжнародної спільноти підставою криміналізації. У такому разі важко відповісти на важливе питання кримінальної політики: хто та на якій підставі визначає злочинність і караність діяння? [5, с. 15]. Навіть зважаючи на посилення процесів правової інтеграції, питання законодавчого визначення злочинності й караності діянь залишаються у внутрішній компетенції держави. Визнання міжнародно-правової зумовленості заборони підставою криміналізації небезпечно залишенням поза увагою законодавця необхідності оцінити з позицій національних інтересів визначеної міжнародно-правовим актом проблеми, яка має бути вирішена криміналізацією, визначити достатність ступеню шкідливості діяння для визнання його злочинним, встановити наявність потреби у створенні норми про кримінальну відповідальність за нього тощо [6, с. 94]. У зв'язку із цим на підтримку заслуговує позиція, згідно якої виконання зобов'язань з міжнародно-правових договорів, ратифікованих парламентом – це не підстава, а привід для криміналізації [7, с. 448-453]. Така доктринальна оцінка місця міжнародної зумовленості введення заборони орієнтує вітчизняного законодавця на необхідність враховувати при визначенні потреби в криміналізації конкретного суспільно небезпечного діяння не лише вимоги певного міжнародного акту, а й сукупність інших значущих чинників.

5. У міжнародно-правових документах значно рідше звертається увага на скасування кримінально-правових заборон. Водночас, міжнародна зумовленість притаманна й механізмам декриміналізації. Так, зокрема, на недоцільність кримінальної відповідальності за незаконне вживання наркотичних засобів вказує те, що криміналізація таких дій не відповідає міжнародним актам про права людини, по-друге, що жодна з «антинаркотичних» конвенцій ООН (Єдина конвенція про наркотичні засоби

1961 р., Конвенція про психотропні речовини 1971 р., Конвенція про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 р.) й Рамкові рішення Ради ЄС не орієнтують на встановлення в національному законодавстві відповідальності за вживання наркотиків [8, с. 143–144]. Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 р. містить два списки протиправних діянь. У її ч. 1 ст. 3 перераховано умисні дії, які сторони Конвенції зобов'язані визнати злочинами, а в ч. 2 ст. 3 передбачено, що «з урахуванням своїх конституційних положень і основних принципів своєї правової системи кожна Сторона вживає такі заходи, які можуть бути потрібні для того, щоб визнати правопорушеннями згідно зі своїм законодавством, коли вони вчиняються навмисно, зберігання, придбання або культивування будь-якого наркотичного засобу або психотропної речовини для особистого споживання на порушення положень Конвенції 1951 року, Конвенції 1961 року з поправками або Конвенції 1971 року». Отже, перше з наведених положень щодо криміналізації є для держави, що підписала Конвенцію 1988 р., імперативним (зобов'язуючим), а друге – лише рекомендує. Вказаним міжнародним документом від держави вимагається криміналізувати придбання та зберігання наркотичних засобів і психотропних речовин лише з метою збуту [9, с. 29–31]. Заборона в кримінальному праві інших форм протиправного поведіння із психоактивними речовинами може здійснюватись на розсуд держави. Декриміналізація їх немедичного вживання відповідатиме міжнародним зобов'язанням України в цій сфері.

Приводом декриміналізації може стати й виявлення невідповідності наявних у кримінальному законодавстві держави заборон міжнародним стандартам дотримання прав та свобод людини. Саме у зв'язку з цим було визнано незлочинним бродяжництво, порушення правил паспортної системи, поширення відомостей, що ганьбили державний лад і деяких інших діянь, які донедавна (у радянський період) розглядались як кримінальні правопорушення. Існування кримінальної відповідальності за такі дії

суперечило Загальній декларації прав людини 1948 р. та іншим міжнародним документам про права людини [10, с. 163–164]. Міжнародні зобов'язання щодо дотримання свободи слова, узяті Україною перед РС, зумовили скасування кримінальної відповідальності за наклеп. Так, резолюція № 1239 (2001) ПАРЄ «Свобода вираження поглядів та переконань і функціонування парламентської демократії в Україні» та Рекомендації № 1513 (2001) ПАРЄ «Виконання обов'язків і зобов'язань, взятих Україною при вступі до Організації» вимагали прийняття без будь-яких зволікань змін до законодавства стосовно штрафів чи відшкодування за наклеп та декриміналізації наклепу [11; 12]. Можливим є ще один спосіб впливу міжнародно-правового чинника на декриміналізацію у кримінальному праві України – припинення дії міжнародного зобов'язання, яке послужило приводом криміналізації. Вона можлива у випадках визнання недійсності або припинення дії міжнародного договору за умов, визначених самим міжнародним договором, або за вольовим рішенням сторін (денонсація, вихід з договору), у т.ч. і при заміні його іншою угодою, яка зобов'язань щодо встановлення кримінально-правової заборони вже не містить. Очевидно, що в таких випадках держава має право декриміналізувати діяння в національному праві без ризику порушити право міжнародних договорів. Водночас, зумовлена вже не існуючим міжнародним зобов'язанням угода може і не виключатись з національного законодавства за умови її достатньої обґрунтованості національними інтересами.

1. Панов М.І. Системність кримінального права і проблеми удосконалення кримінального законодавства // *Кримінальний кодекс України: 10 років очікувань: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародного симпозиуму, 23–24 вересня 2011 р. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. – С. 313-319., с. 316.*
2. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // *Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.*
3. *Кримінальне право України. Загальна частина : навчальний посібник ; за заг. ред. В. М. Трубникова. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 448 с.*

4. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид наук : спец. 12.00.08 «кримінальне право та криминологія ; кримінально-виконавче право» / П. Л. Фріс. – К., 2005. – 35 с.
5. Голик, Ю. В. Международное и национальное уголовное законодательство: трудный путь к единству / Ю. В. Голик. // Международное и национальное уголовное законодательство: проблемы юридической техники : материалы III Междунар. науч.-практ. конф., состоявшейся на юрид. факультете МГУ им. М.В. Ломоносова (29–30 мая 2003 г.) / редкол.: В.С. Комиссаров и др. – М. : ЛексЭст, 2004. – С. 13–15.
6. Мельник М. Помилкова криміналізація: види, причини та наслідки / М. Мельник // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 5. – С. 94-99.
7. Хавронюк Н. И. Поводы, причины, условия и способы криминализации общественно опасных деяний // Уголовное право: Стратегия развития в XXI веке : Материалы международной научно-практической конференции, 29-30 января 2004 г. / Московская государственная юридическая академия; Ред. кол. : А. И. Рарог (отв. ред.) и др. – М., 2004. – 520 с.
8. Музика А. А. Покарання та його застосування за злочини проти здоров'я населення : монографія / А. А. Музика, О. П. Горох. – К. : Паливода А. В., 2012. – 404 с., с. 143–144.
9. Наумов А. Ответственность за незаконный оборот наркотиков : вопросы правотворчества и правоприменения / А. Наумов // Российская юстиция. – 2000. – № 7. – С. 29–31.
10. Наумов А. В. Российское уголовное право : курс лекций. – В 2-х томах. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрид. лит. 2004. – Т. 1. Общая часть. – 496 с.
11. Виконання обов'язків і зобов'язань, взятих Україною при вступі до Організації [Електронний ресурс] : Рекомендація 1513 (2001) Парламентської Асамблеї Ради Європи. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_606.
12. Свобода вираження поглядів та переконань і функціонування парламентської демократії в Україні [Електронний ресурс] : Резолюція 1239 (2001) Парламентської Асамблеї Ради Європи. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_601.